

KORPUS VOSITASIDA HISSIY TAHLIL (Oybekning “Bolalik” qissasi misolida)

Xushmuratova Madina Baxtiyor qizi,

Kompyuter lingvistikasi talabasi

xushmurodovamadina209@gmail.com

ToshDO‘TAU

Annotatsiya: Ushbu maqola Oybekning “Bolalik” qissasi korpusi asosida hissiy tahlilni aniqlashga bag‘ishlangan. Maqolada qissadagi ijobiy va salbiy ma’nodagi so‘zlar aniqlanib, ularning asardagi hissiy muhitni shakllantirishdagi roli o‘rganilgan. Korpus tahlili orqali Oybek qissada qaysi turdagini hissiy so‘zlarini ko‘proq qo‘llaganini aniqlash uchun maxsus qidiruvlar amalga oshirilgan bo‘lib, muallif ijobiy hissiyotlarni ifodalovchi leksik birliklarga nisbatan salbiy ma’nodagi so‘zlarini ko‘proq qo‘llash orqali bolalik davridagi ichki murakkabliklarni va hayotiy sinovlarni aks ettirishga harakat qilgani o‘rganildi. Shu bilan birga maqolada hissiy so‘zlearning Oybek uslubini boyitishi va qissadagi umumiy mazmunni ochib berishdagi ahamiyati ham tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: *Oybek, statistik tahlil, mualliflik korpusi, leksik birlik, ijobiy, salbiy, qissa, badiiy uslub, chastota.*

Kirish

Hissiy so‘zlar matnning kayfiyatini shakllantiradi, o‘quvchi yoki tinglovchida muallifning hissiy holatini tushunish uchun zarur bo‘lgan hissiy aloqani yuzaga keltiradi. Zamonaviy dunyoda hissiy leksikani o‘rganishning ahamiyati ortib bormoqda. Hissiy leksika nafaqat adabiy asarlarni tahlil qilishda, balki ijtimoiy tarmoqlar, marketing, siyosat, psixologiya va boshqa ko‘plab sohalarda ham keng qo‘llaniladi. Sentiment analysis (hissiy tahlil) usullarining rivojlanishi bilan matnlar mazmunidagi ijobiy, salbiy va neytral hissiyotlarni avtomatik aniqlash imkoniyati yuzaga kelgan. Bu esa korxonalar uchun mijozlarning fikrini o‘rganish, ommaviy axborot vositalari uchun xabarlarning ta’sirchanligini baholash, shuningdek, siyosiy sohadagi jamoatchilik fikrini tahlil qilish uchun katta ahamiyatga ega.

Adabiy asarlarni o‘rganishda hissiy leksika muhim vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Mualliflarning hissiyotlarga boy til vositalari orqali qanday g‘oyalarni yetkazmoqchi bo‘lgani, o‘quvchiga qanday ta’sir ko‘rsatishni maqsad qilgani aniqlanadi. Bu jarayon asarlar mazmunini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Shuningdek, milliy madaniyatni o‘rganishda va tilning hissiy qatlarni tadqiq qilishda hissiy leksika alohida o‘rin tutadi. Shu sababli, hissiy leksika nafaqat lingvistika sohasida, balki turli ijtimoiy va ilmiy yo‘nalishlarda ham muhim

ahamiyat kasb etadi. U til orqali inson va jamiyat o‘rtasida yanada chuqur aloqalarni shakllantirish imkonini beradi.

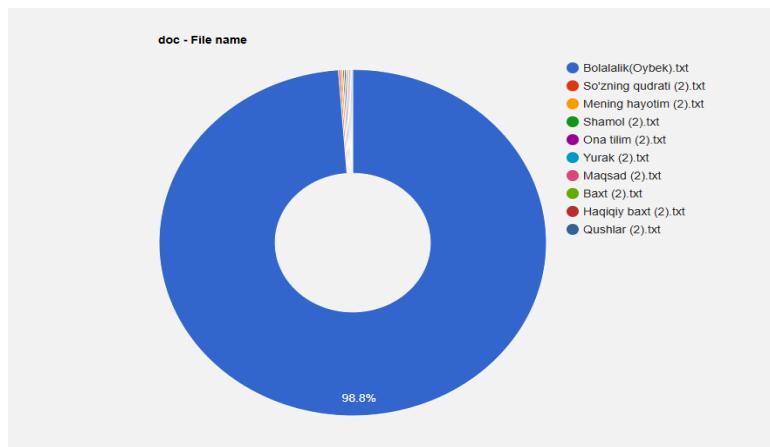
Amalga oshirilgan ilmiy tadqiqotlar

Matnlardagi hissiyotni avtomatik aniqlash bo‘yicha B.Pang o‘z tadqiqotlari bilan tanilgan[4]. Uning ishlari sentiment analysis sohasida asosiy manbalardan biri hisoblanadi. L.Lee tomonidan matnlarni hissiy tahlil qilish va tabiiy tilni qayta ishlash bo‘yicha muhim tadqiqotlar olib borgan[5]. B.Pang bilan hamkorlikda sentiment analysis asosida bir nechta ilmiy ishlar yozgan. P.Turney Matnlarni ijobjiy va salbiy deb tasniflash uchun “Thumbs Up or Thumbs Down?” nomli tadqiqoti bilan mashhur[6]. Uning ishlari sentiment analysis sohasida katta ahamiyatga ega. B.Liu hissiy tahlil va fikrlarni qazib olishda yetakchi mutaxassisdir[7]. Uning “Sentiment Analysis and Opinion Mining” nomli kitobi sohadagi muhim manbalardan biridir. O‘zbekistonda ham bu sohada tadqiqotlar olib borilmoqda. Shuningdek, Buxoro davlat universiteti dotsenti N.Ataboyevning korpus lingvistikasi va til leksik qatlaming boyishi bo‘yicha tadqiqotlari mavjud[8].

Tadqiqot metodologiyasi

Sketch Engine korpusi tahlil qilish va korpus yaratish uchun keng qo‘llaniladigan zamonaviy platformalardan biridir[9]. Bu platforma tilshunoslar, tarjimonlar, yozuvchilar va tadqiqotchilar uchun juda qulay vosita hisoblanadi. Sketch Enginega har qanday tilda yaratilgan korpusni joylash imkonи mavjud bo‘lib, so‘zlarning chastotasini hisoblash kabi.

Tadqiqot doirasida Oybekning qissa va she’rlari korpusga aylantirildi, va korpusning 98% hajmini “Bolalik” qissasi egallaganligi uchun bu tadqiqot aynan o‘sha qissa ustida amalga oshirildi. Mazkur tadqiqotda korpus lingvistikasi metodologiyasi asosida “Bolalik” qissasidagi hissiy leksik birliklar tahlil qilinadi. Korpus yaratishda “Skate engine” ga Oybekning asaridan olingan barcha matnlar yig‘ildi, so‘zlarning ma’nosи, shakli, va ularning kontekstdagi o‘rni statistik usulda o‘rganildi, matnlar krill grafikasidan lotin grafikasiga o‘tkazilib, barcha asarlar bir xil formatga keltirildi, matn ortiqcha shovqin va “stop word”lardan tozalandi, undan keyin saytga yuklandi.

1-rasm. Korpusga asarlarni joylash

Tahlil uchun leksik birliklarning chastotasi, ijobiy va salbiy so‘zlar o‘rtasidagi nisbatlar, ularning asaridagi hissiy holatlarni yaratishdagi o‘rni hisobga olinadi. Bu quyidagicha aniqlanadi:

1-qadam: Korpusdagi mavjud bo‘lgan ixtiyoriy birorta salbiy so‘z qidiruvga berildi. Bu bosqichda korpusga “xafa” so‘zi kiritildi. Bu — hissiy tahlilda muhim qadam, chunki dastlabki izlanishlar aynan qaysi hissiy rangdagi leksik birliklar matnda ko‘p ishlatilganini aniqlashdan boshlanadi. “Xafa” so‘zi salbiy emotsiyani bildiradi va bolalikda boshdan kechirilgan iztiroblar, ruhiy siqilish holatlarini anglanadi. Aynan shu qadam orqali salbiy leksik birliklarning mavjudligi isbotlab beriladi va keyingi tahlillar uchun asos yaratiladi. (Qarang:1-rasmga).

2-rasm. Korpusga salbiy so‘z kiritish

2-qadam: Qidiruvga berilgan so‘zning qo‘llanilish soni aniqlandi, va natija taqdim etildi. (Qarang: 2-rasmga).

12	☐ ⚡ hujat # 1 tez-tez razm solib turganidan shuning zo‘riyo dorganini paykaydi senekni, boshimi nuyi solid.	xafa	o‘lari. </s><s> I ushi bo‘igan. </s><s> Uzardunga ‘ara. — Uzimgiz doraving, usha, iqtida </s>
13	☐ ⚡ hujat # 1 haganalaridanmi, yoki qo‘shnilaridan uylangandanmi in-irlariga o‘zlarini uradi. </s><s> Eraklar	xafa	holda guzarda ishlab o‘radigan kosiblar oldiga chiqib ketaman. </s><s> Har kun maktab. </s>
14	☐ ⚡ hujat # 1 la olib kelaman, deb Har kun va’da qildilar. </s><s> iga kambag‘allar bo‘rya puli degajida juda	xafa	bo‘lib, tashvishga tushadilar. </s><s> Issiq baland. </s><s> Daraxtlarning yaproqlarini qimir et
15	☐ ⚡ hujat # 1 ch som, to‘rt so‘m yuborib qo‘yadi. </s><s> Muslimjon, hasratim ko‘p, dardim ko‘p. </s><s> —	Xafa	bo‘limang, sabr hiling. </s><s> Toshning picha qarzi borda, qutulib olayin, tinchib qolasiz. </s>
16	☐ ⚡ hujat # 1 yogirdilar. </s><s> Tog‘amming xastaligini, ahvolining og‘irlashganini payqaganidan men ham	xafa	edim. </s><s> Baland bo‘yli, qo‘shlari payvasta, kiyimlari o‘ziga yarashgan, chiroyli toram endi
17	☐ ⚡ hujat # 1 ovqin zo‘r. </s><s> Olin buvi, Uzun Sara, Kalta Saralar bosilq... </s><s> Buvim qovog‘ soliq,	xafa	holda olov oldida turibdi, ixlos bilan berilib, qan-daydir bir duoni shivirlab o‘qimoda. </s><s> *
18	☐ ⚡ hujat # 1 hiq qotiq solib, yog‘och qoshiq bilan shopiradi — Qani, jinday ich, davo bo‘ladi,— deydi onam	xafa	xoda. </s><s> Arang bochimni ko‘tararamada, xo‘ddadan bir-ikki totib, yana o‘zimni yostiqqa ta:
19	☐ ⚡ hujat # 1 xg‘dorlar bizni quvildi. </s><s> Mayli bir kun sigirigizni Oqtepaga olib borib, o‘ynatib kelamiz,	xafa	bo‘lmang. </s><s> — Vaqtlilik qaytibsan? — </s><s> deydi onam va ahvollingga razm solib qo‘yi
20	☐ ⚡ hujat # 1 ”, deb gubernatora va’da bergannish hamma ellikbosilar. </s><s> Shahar fuqarosi asabiy va	xafa	. </s><s> “Boylarning, savdogarlarning, mushtumzo‘rlarning arzandalari albatta xatda yo‘q”, dr
21	☐ ⚡ hujat # 1 li yangi-yangi xabarlar qildi. </s><s> — Botalar, chiroylarim? — </s><s> deydi domlam g‘oyat	xafa	holda — </s><s> Dimiz muqaddas din. </s><s> Elg‘iz olingga va rasul a‘zamga sidqidil bilan i
22	☐ ⚡ hujat # 1 lari ostida mayib bo‘ldi. </s><s> O‘qqa uchqanlar ozmunchamli. </s><s> Men qovog‘im soliq,	xafa	holda deyman: — Toshkentga o‘t qo‘yisharmish, rosmikas bu gaplar, Turg‘un? </s><s> — E, i

3-rasm. Salbiy gap tahlili

Tahlil natijasida shuni aytish kerakki, “xafa” so‘zi 35 marta qo‘llanganani aniqlangan. Bu raqam – statistik jihatdan sezilarli ko‘rsatkich bo‘lib, muallif salbiy tuyg‘ularni ifodalashda aynan shu so‘zni ko‘p ishlatganini bildiradi. Bu degani, Oybek o‘z bolalik xotiralarida ko‘proq izzirobli, ruhiy siqilishga boy holatlarni tasvirlashga urg‘u bergen.

3-qadam: Korpusdan mavjud ixtiyoriy ijobjiy so‘zni qidiruvga berib ko‘rildi. Tahlilning muqarrar davomi sifatida bu qadamda “shodlik” kabi ijobjiy hissiyot bildiruvchi so‘zlar korpusga kiritildi. (Qarang:3-rasmga).

The screenshot shows the 'KORPUSNI TANLANG' software interface. In the search bar, the word 'shodlik' is entered. Below the search bar, there are three tabs: 'ASOSIY', 'RIVOJLANGAN', and 'ORGANING'. Under the 'ASOSIY' tab, a search result for 'shodlik' is displayed. The result includes the word 'shodlik' in bold, followed by the text 'Matn turlari?' and a red 'QIDIRUV' button. On the left side of the interface, there is a vertical sidebar with various icons.

4-rasm. Korpusga ijobjiy so‘z kiritish

4-qadam: Qidirishga berilgan so‘zning qo‘llanilish soni aniqlanadi va natija taqdim etiladi. Bu metodologik jihatdan muhim bo‘lib, salbiy va ijobjiy so‘zlar o‘rtasida nisbat tuzish imkonini beradi. “Shodlik” – bolalikdagi quvonch, orzu-umid, baxtli onlarni ifodalovchi so‘zdir. Bu so‘zning nechalik kam ishlatilgani Oybekning bolalik haqidagi esdaliklarida ijobjiy holatlardan ko‘ra, salbiy holatlar ustuvor bo‘lganini ko‘rsatdi. (Qarang: 4-rasmga).

The screenshot shows the 'KORPUSNI TANLANG' software interface with the search term 'shodlik' highlighted. At the top, there is a message: 'oddly shodlik • 2 Bir million token uchun 23,84 • 0,0024%'. Below the search bar, there are several buttons: 'Tafsillolar', 'Chap kontekst', 'KWIC', and 'To‘g‘ri kontekst'. The main area displays two search results. The first result is: 'hujat # 1 isiz husn-latofatga tol'a bog'larini tantanali sayr etib boramiz. </s><s> Qalibimizda his-tuyg‘ular,' with the word 'shodlik' highlighted in red. The second result is: 'hujat # 1 — Juda baland tog‘ ekan, dada, ertaga chiqamiz-a? </s><s> — so‘rayman qalibidan toshgan' with the word 'shodlik' highlighted in red. On the right side of the interface, there are various icons for file operations like save, print, and export, along with a 'KWIC' button.

5-rasm. Ijobjiy gap tahlili

Qidiruv natijasi – “shodlik” so‘zi bor-yo‘g‘i 2 marotaba ishlatilgan. Bu — juda muhim statistik farq. Salbiy so‘zlar bilan solishtirganda, bu kamlik Oybekning badiiy olami, tasvir uslubi va tematik yondashuvidagi hissiy og‘irlilikni anglatadi. Bundan asarda iztirobli ruhiy fon ustuvorligi xulosa qilinadi. Bu raqamlar vositasida muallifning badiiy niyati aniqroq anglashiladi.

Korpusda mavjud ihtiyyoriy tarzda salbiy so‘zlarni qidiruvga berib ko‘rildi, chunki tahlil natijasidagi aniqlik yuqori darajada bo‘lishi uchun ko‘proq so‘zni qidiruvga berib ko‘rilishi kerak. Bu natijani quyidagi jadval asosida ko‘rishimiz mumkin:

1-jadval. Salbiy gap statistikasi

Korpusga ixtiyoriy tarzda qidiruvga berilgan salbiy so‘zlar:	Natija
“Xafa”	35 ta gapda qo‘llanilgan
“Xunob”	13 ta gapda qo‘llanilgan
“Jahli chiqib”	10 ta gapda qo‘llanilgan
“Jahl bilan”	11 ta gapda qo‘llanilgan

5-qadam: Bu bosqichda “xafa”, “xunob”, “jahli chiqib”, “jahl bilan” so‘zlarining korpusdagi soni aniq jadval asosida taqdim etildi. Jadval — tahlilning vizual dalilidir. Statistik raqamlar asosida salbiy leksika “Bolalik” qissasida ijobjiy so‘zlardan ancha ko‘p ishlatilgani yaqqol ko‘rinadi. Ayniqsa, bu so‘zlarning bir xil mavzu atrofida to‘plangani – bolalikdagi ruhiy siqilish, otaning yo‘qligi, ijtimoiy bosim, maktabdagi muammolar kabilarni eslatadi. Har bir so‘z, o‘z navbatida, asardagi voqealikni ochib beruvchi emotSIONAL ko‘zgudir. (Qarang: 1-jadvalga).

Tahlilda har ikkala salbiy va ijobjiy so‘zlarni gaplarda qanchalik uchraganligini, bir birini taqqoslash uchun korpusda mavjud ihtiyyoriy tarzda ijobjiy so‘zlarni qidiruvga berib ko‘rildi. Bu natijani quyidagi jadval asosida ko‘rishimiz mumkin:

2-jadval. Ijobjiy gap statistikasi

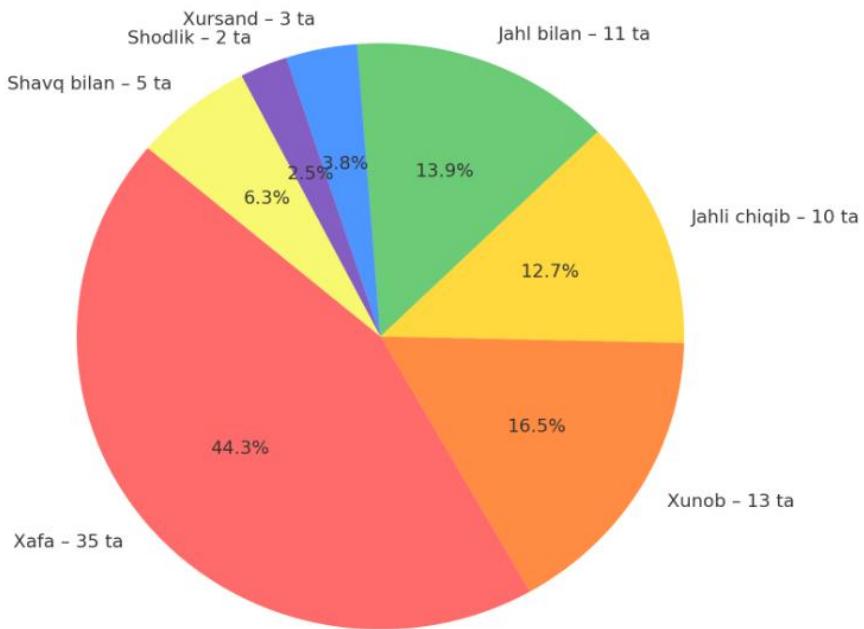
Korpusga ixtiyoriy tarzda qidiruvga berilgan ijobjiy so‘zlar:	Natija
“Xursand”	3 ta gapda qo‘llanilgan

“Shodlik”	2 ta gapda qo‘llanilgan
“Shavq bilan”	5 ta gapda qo‘llanilgan

6-qadam: Bu yerda “xursand”, “shodlik”, “shavq bilan” so‘zлari kiritilgan. Bu ijobiy leksik birliklarning asarda qanchalik kam ishlatilganini ko‘rsatadi. Bu yerda “shavq bilan” kabi ifodalarning ishlatilishi — bolaning orzulari, umidlari yoki qisqa muddatli quvonchlar sahnalarida yuzaga chiqishini bildiradi. Kam uchrashi esa, Oybekning ruhiy kechinmalarini tasvirlashda asosan og‘riqli, iztirobli holatlarga urg‘u bergenini bildiradi. (Qarang: 2-jadvalga).

Bu tahlil natijasini jadval ko‘rinishida ko‘rib oldik, ana endi judayam aniqlik kiritishimiz uchun va barcha soha vakillariga tushunarli bo‘lishi uchun diagramma holatida ham chizildi. Bu diagrammada “Bolalik” qissasidagi barcha hissiy tahlilga xos bo‘lgan so‘zlar jamlanib, birinchi o‘rinda har bitta so‘zni korpusga qidiruvlar asosida nechta gapda qo‘llanilganini aniqlanib, ularni umumiylisobda 100% qilib darajalaganganda har bitta so‘zning korpusda uchrashlar soniga qarab, Oybekning bu asarida nechi foiz qo‘llanilganini ko‘rishimiz mumkin:

6-rasm. Hissiy tahlil darajalari

Xulosa

Oybekning “Bolalik” qissasidagi hissiy leksika asarining mazmuni va badiiy uslubini tushunishga yordam beradi. Birinchidan, korpus tahliliy natijalari shuni ko‘rsatdiki, Oybekning “Bolalik” qissasida salbiy hissiy leksika ancha keng qo‘llangan. “Xafa” (35 ta), “xunob” (13 ta), “jahli chiqib” (10 ta), “jahl bilan” (11

ta) kabi so‘zlar muallifning asarda iztirobli, murakkab bolalik kechinmalarini tasvirlashga alohida urg‘u bergenini ko‘rsatadi. Bu salbiy leksik birliklar asardagi ruhiy muhitni og‘ir va jiddiy tarzda ifodalaydi. Muallif bolalik davridagi psixologik og‘irlik, ijtimoiy bosim va hayot sinovlarini realistik va chuqur ifodalashga erishgan.

Ikkinchidan, tahlil natijalarida ijobiy hissiy leksika son jihatdan sezilarli darajada kam uchragani aniqlandi. “Xursand” (3 ta), “shodlik” (2 ta), “shavq bilan” (5 ta) kabi so‘zlar bolalikdagi ijobiy lahzalar, quvonchli onlarni ifodalovchi birliklardir. Ijobiy so‘zlarning kamligi, muallif tomonidan asardagi ruhiy murakkabliklarga ustuvorlik berilganini anglatadi. Shunga qaramay, mavjud ijobiy leksik birliklar Oybekning umid, orzu va hayotga ishonch kabi tuyg‘ularini ham yoritishga xizmat qilgan.

Uchinchidan, ushbu tahlil shuni ko‘rsatdiki, hissiy leksika Oybekning uslubida muhim stilistik vosita bo‘lib, u orqali muallif o‘zining bolalik davriga xos tuyg‘ularini chuqur yetkazishga erishgan. Korpus asosida o‘tkazilgan bu tahlil, asarning badiiy kuchini, ruhiy qatlamini va muallif tilidagi hissiy tafovutlarni ilmiy asosda yoritib berdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Adabiyot xrestomatiyasi. 8 jildli. 8-jild. – T.: “G’afur G’ulom nashriyoti”, 2018.
2. Oybek. Mukammal asarlar to‘plami. 19 jildlik. –T.: G‘afur G’ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1975-1980.
3. Oybek. Tanlangan asarlar to‘plami. 9 jild. – Jild 9. – T.: “Adabiyot va san’at”, 1975.
4. <https://es.mydramalist.com/people/112239-pang-bo>
5. <https://shoutoutatlanta.com/meet-lillian-lee-writer-producer-director-ceo/>
6. <https://alchetron.com/Peter-Turney>
7. <https://www.imdb.com/es-es/title/tt27843528/>
8. <https://uniwork.buxdu.uz/ilmiy/resurs.asp?id=566319>
9. <https://compling.navoiy-uni.uz/index.php/conferences/article/view/303/305>
10. <https://book.uz/books/details/oybegim-mening-3>
11. <https://www.imdb.com/es-es/title/tt27843528/>